

Jacek Wijaczka

Kontakty dyplomatyczne Prus Książęcych z Francją w latach 1525-1568

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 3-12

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jacek Wijaczka

Kontakty dyplomatyczne Prus Książęcych z Francją w latach 1525—1568

Podjmując decyzję o sekularyzacji państwa krzyżackiego, wielki mistrz, książę Albrecht von Brandenburg-Ansbach, zdawał sobie sprawę m.in. z tego, że zmieni ona jego sojusze polityczne. Ci, którzy byli do tej pory sprzymierzeńcami, a więc papieństwo, cesarz Karol V i katolicycy książęta Rzeszy Niemieckiej stali się teraz wrogami, uznawani zaś za wrogów Polacy i Litwini zostali sojusznikami. Efektem hołdu pruskiego z 1525 r. była także izolacja polityczna Prus Książęcych na europejskiej arenie międzynarodowej, z którą książę Albrecht nie miał zamiaru się pogodzić, ponieważ — jak stwierdził jeden z historyków — „Prusy Książęce były tworem państwowym małym i wątłym. Miały jednak władcę o nieprzeciętnych zdolnościach”¹. Dodać trzeba, że koncepcje polityczne księcia Albrechta sięgały znacznie dalej, niż pozwalały na to jego rzeczywiste możliwości².

Sytuacja polityczna księcia Albrechta na arenie międzynarodowej pogorszyła się znacznie od 19 stycznia 1532 r., kiedy to na mocy wyroku Sądu Kameralnego Rzeszy ogłoszony został banitą Rzeszy³. Radość mistrza niemieckiego, administratora urzędu wielkiego mistrza w Prusach (od 1527), Waltera von Cronberg, i niemieckiej linii Zakonu Krzyżackiego nie trwała długo. Okazało się bowiem już wkrótce, że za edyktami skierowanymi przeciwko księciu pruskiemu i jego poddanym nie idą żadne działania militarne⁴.

Choć w ówczesnej sytuacji politycznej atak na Prusy ze strony Rzeszy i cesarza Karola V był praktycznie niemożliwy, to książę Albrecht przez długi czas obawiał się go i starał się usilnie, nadaremnie zresztą, o zniesienie ciężającej na nim banicji Rzeszy. Być może — jak twierdził Georg Schwarz — władcę Prus Książęcych bardziej bolał wstyd, jaki spadł na dom brandenburski, i traktował banicję jako osobistą hańbę⁵. O pomoc w zniesieniu banicji prosił książę Albrecht swych suzerenów, królów polskich Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta, którzy kilkakrotnie wysyłali swych posłów na sejmy Rzeszy w celu załatwienia tej kwestii⁶. Sojuszników szukał książę pruski i wśród innych władców

1 J. Mattek, *Dwie części Prus. Studia z dziejów Prus Książęcych i Prus Królewskich w XVI i XVII wieku*, Olsztyn 1987, s. 57.

2 S. Bodniak, *Albrecht Hohenzollern*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, s. 50.

3 W. Hubatsch, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach, Deutschordens Hochmeister und Herzog in Preussen 1490—1568*, Heidelberg 1960, s. 220; A. Grassmann, *Preussen und Habsburg im 16. Jahrhundert*, Köln—Berlin 1968, s. 52.

4 O działalności Cronberga i Zakonu Niemieckiego mającej na celu odzyskanie Prus zob: A. Herrmann, *Der Deutsche Orden unter Walter von Cronberg (1525—1543)*, Bonn—Bad Godesberg 1974.

5 G. Schwarz, *Der ostpreussische Landtag vom Jahre 1540 (5. Oktober—16. November)*, Königsberg in P. 1923, s. 75 (mps).

6 S. Dolezel, *Das preussisch-polnische Lehenverhältnis unter Herzog Albrecht von Preussen*, Köln 1967, s. 56, 61.

europiejskich, m.in. próbował skorzystać z poparcia króla francuskiego Franciszka I (1515—1547).

Z Francją chciał się sprzymierzyć książę Albrecht jeszcze jako wielki mistrz Zakonu Krzyżackiego, w okresie konfliktu z Polską. Jego uwagę na Francję, jako ewentualnego sojusznika, skierował jeden z doradców, Dietrich von Schönberg⁷, który widział możliwość uczynienia z kontaktów Moskwy i Francji przeciwwagi dla Habsburgów. Podczas swej podróży do Moskwy w marcu 1519 r. otrzymał Schönberg pismo wielkiego księcia moskiewskiego Wasyla III skierowane do króla Franciszka I, któremu zostało ono przekazane za pośrednictwem elektora brandenburskiego Joachima I⁸. Zaznaczyć trzeba, że Schönberg był wrogo nastawiony do Habsburgów i konsekwentnie realizował politykę antyhabsburską, orientując się przed 1521 r. na Moskwę, w tym roku na Paryż, ale niezmiennie stronił od Wiednia, Madrytu i Krakowa⁹.

12 stycznia 1519 r. zmarł cesarz Maksymilian I. Najpoważniejszymi kandydatami do objęcia pozostawionego przez niego tronu cesarskiego byli jego wnuk Karol I hiszpański i król francuski Franciszek I. Ten drugi był w Rzeszy najsilniej popierany przez elektora brandenburskiego Joachima I. Dla Zakonu Krzyżackiego elekcja cesarska zdawała się zapowiadać korzystną okazję do uzyskania poparcia elekta, w czym utwierdzali wielkiego mistrza Albrechta dwaj elektorzy brandenburscy, arcybiskup moguncki Albrecht i elektor brandenburski Joachim. Ten drugi powstrzymywał nawet wielkiego mistrza od rozpoczynania wojny z Polską, zanim nie zostanie dokonany wybór nowego cesarza, a stosownego kandydata na ten urząd upatrywał w królu francuskim. Albrecht był zapewniany, że król Francji po zwycięskiej dla siebie elekcji będzie skuteczniej popierał Zakon Krzyżacki w walce z Polską niż jego habsburski poprzednik. Ku kandydaturze francuskiej książę Albrecht zaczął się skłaniać także pod wpływem Schönberga, doradzającego nawet wielkiemu mistrzowi nawiązanie osobistych kontaktów z królem francuskim¹⁰. Niepokój Albrechta budziły natomiast próby zbliżenia się Francji do króla polskiego Zygmunta Starego, podejmowane wiosną 1519 r., w związku z elekcją cesarską¹¹. Elektor brandenburski Joachim uchylał się przezornie od zbytowego zacieśniania związku wielkiego mistrza Albrechta z Francją przeciwko Polsce, aby zostawić sobie furtkę na wypadek przechylenia się szali zwycięstwa podczas elekcji cesarskiej na stronę Habsburga oraz aby uniknąć ewentualnego konfliktu z królem polskim. Wielki mistrz w początkach maja 1519 r. zdecydowany był już na zawarcie przymierza z Francją, zwłaszcza po powrocie Schönberga z Moskwy. Elektorowi brandenburskiemu Albrecht oświadczył, że na podjęcie takiej decyzji wpłynął m.in. fakt, że król Franciszek I pozostaje w dobrych stosunkach z królem duńskim Chrystianem II. Poza tym sam Zakon Krzyżacki dysponuje kilkoma portami na Bałtyku, które mogą zablokować wywóz towarów z tego obszaru do Anglii, wroga Francji, co może wzbudzić zainteresowanie tej drugiej. W związku z tym proszono elektora brandenburskiego Joachima o ułatwienie poufnych rozmów z przebywającym w Berlinie agentem króla francuskiego Janem Maltzanem¹²,

7 Dietrich von Schönberg wstąpił na służbę wielkiego mistrza Albrechta jesienią 1515 r. i wkrótce stał się jego najbliższym doradcą; K. Forstreuter, *Schönberg Dietrich von*, *Altpreuussische Biographie*, Bd. 2. s. 628; K. Górski, *Zakon Krzyżacki a powstanie państwa pruskiego*, Wrocław 1977, s. 197.

8 K. Forstreuter, *Vom Ordenstaat zum Fürstentum. Geistige und politische Wandlungen im Deutschordeustate Preussen unter den Hochmeistern Friedrich und Albrecht (1498—1525)*, Kitzingen a. Main 1950, s. 89.

9 Ibidem, s. 95.

10 M. Biskup, *Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*, Olsztyn 1983, s. 563.

11 A. Wyczański, *Francja wobec państw jagiellońskich w latach 1515—1529*, Wrocław 1954, s. 47 n.

12 Przez tegoż Maltzana, szlachcica niemieckiego w służbie francuskiej, kontakty z królem Franciszkiem I nawiązał wiosną 1517 r. elektor brandenburski Joachim I; *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V.*, Bd. 1, bearb. von August Kluckhohn, Göttingen 1962, s. 29.

którego Albrecht zaprosił jednocześnie do Prus¹³. Liczył prawdopodobnie na to, że uda mu się uzyskać od króla francuskiego gwarancję pomocy przeciwko Polsce¹⁴.

Wspomniany już list wielkiego księcia moskiewskiego Wasyla III doręczony został posłom króla Franciszka I we Frankfurcie nad Menem. Okazywali oni gotowość zawarcia sojuszu pomiędzy Francją a wielkim mistrzem i Moskwą, o ile ci przyślą swe poselstwa w tej sprawie¹⁵. Albrecht zdawał sobie jednak mimo wszystko sprawę z małych szans, jakie miał król francuski, aby zostać cesarzem Rzeszy i że zawiązanie przymierza Zakonu Krzyżackiego z Francją również jest mało prawdopodobne. Dlatego już na początku kwietnia 1519 r. podjął próbę nawiązania kontaktów z Karolem I za pośrednictwem przebywającego w Hiszpanii swego brata, margrabiego brandenburskiego Jerzego, który pozostawał tam w celu przeciwdziałania polskiej akcji skierowanej przeciwko Zakonowi Krzyżackiemu, realizowanej przez posła polskiego Jana Dantyszka¹⁶.

Ostatecznie 28 czerwca 1519 r. cesarzem Rzeszy obrany został Karol Habsburg. Plany wielkiego mistrza Albrechta co do zawarcia przymierza z Francją spełzły na niczym. W 1519 r. wielki mistrz rozpoczął wojnę z Polską, która nie potoczyła się jednak po jego myśli, wobec czego zmuszony został do zawarcia (5 kwietnia 1521) tzw. kompromisu toruńskiego, na mocy którego zawarto rozejm na cztery lata. W tym czasie cesarz Karol V i król węgierski Ludwik II mieli rozstrzygnąć spór i orzec, czy wielki mistrz zobowiązany jest składać przysięgę wierności królowi polskiemu, czy też nie. Po nadaremnych kołataaniach o pomoc na różnych dworach europejskich, Albrecht — widząc, że nie ma szans w konflikcie z Polską — zdecydował się na sekularyzację państwa zakonnego i uznał się lennikiem króla polskiego Zygmunta Starego¹⁷. Pomocy militarnej i finansowej Albrecht szukał m.in. także we Francji, co do której szczególne plany żywił jego doradca Dietrich von Schönberg. Chciał on bowiem zażądać od króla francuskiego rocznej pensji dla wielkiego mistrza, w zamian za którą Albrecht miał wysłać królowi Franciszkowi wszystkie niepotrzebne mu wojska, z zastrzeżeniem, że nie zostaną one użyte przeciwko cesarzowi lub Rzeszy, co było oczywiście tylko cczą formułą. Ponadto Albrecht miał otrzymać pomoc finansową i militarną w przypadku nowej wojny z Polską, a i to też nie bezpłatnie, ponieważ chciał wystawić królowi francuskiemu kwit zastawny na Gdańsk¹⁸.

W lipcu 1523 r. Schönberg wyruszył do Francji, jednak jego misja zakończyła się niepowodzeniem. W Paryżu polecono mu upomnieć się o obiecane wielkiemu mistrzowi Albrechtowi i elektorowi brandenburskiemu Joachimowi roczne pensje, a w imieniu elektora doprowadzić do realizacji omawianego wcześniej projektu małżeństwa syna elektora z Renatą, córką zmarłego króla francuskiego Ludwika XII (1498—1515)¹⁹. Poza tym miał zaproponować, aby elektor brandenburski, wielki mistrz Albrecht i król duński Christian II, w przymierzu z Francją, pomogli Szkocji w jej konflikcie z Anglią²⁰.

Schönberga na dworze francuskim przyjęto bardzo nieufnie z powodu jego ubieg-

13 M. Biskup, op. cit., s. 653.

14 E. Joachim, *Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg*, Bd. 2, Leipzig 1894, s. 41—42 i nr 63.

15 Ibidem, nr 73; M. Biskup, op. cit., s. 564.

16 M. Biskup, op. cit., s. 564.

17 O genezie hołdu pruskiego zob. m. in. M. Biskup, op. cit., passim. O wojnie Zakonu z Polską w latach 1519—1521 pisali ostatnio: J. Tyszkiewicz, *Ostatnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1519—1521*, Warszawa 1991 i M. Biskup, „*Wojna pruska*” czyli wojna Polski z Zakonem Krzyżackim z lat 1519—1521. *U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich*, cz. II, Olsztyn 1991.

18 E. Joachim, op. cit., Bd. 3, Leipzig 1895, s. 18.

19 Ibidem, s. 65.

20 Król duński Christian II zmuszony został, w wyniku skierowanego przeciwko niemu powstania poddanych, do opuszczenia Danii w kwietniu 1523 r. Schronił się w Niderlandach u cesarza Karola V, z którego siostrą Elżbietą był żonaty; W. Czaplński, *Dzieje Danii nowożytnej 1500—1975*, Warszawa 1982, s. 32.

lorocznej podróży do Londynu, z racji stosunku Zakonu Krzyżackiego do cesarza Karola V, a na koniec dlatego że był bratem kardynała Mikołaja von Schönberga opowiadającego się po stronie cesarskiej. Audyencje odbyte 18 października i 1 listopada 1523 r. nie przyniosły spodziewanego efektu²¹, w związku z czym rozwiały się nadzieje na francuskie pieniądze²².

26 stycznia 1524 r. wielki mistrz Albrecht ponownie wysłał swego posła do Paryża. W zastępstwie chorego Schönberga został nim Wolf-Dietrich von Knorringen, który miał wyrazić żal wielkiego mistrza, że zeszłoroczna misja Schönberga spełza na niczym, wskutek niewiernej polityki króla duńskiego Chrystiana II, którego postępowanie spowodowało brak zaufania króla francuskiego do Albrechta. Poseł miał też poinformować króla Franciszka, że z nowym królem duńskim, Fryderykiem I (1523—1533), wielki mistrz pozostaje w przyjaznych kontaktach i ma nadzieję, że uda mu się nakłonić nowego władcę Danii do wystąpienia przeciwko Anglii, po stronie francuskiej. Albrecht poza tym nadal jest gotów do objęcia dowództwa w wyprawie francuskiej skierowanej przeciwko Anglii²³. Wielki mistrz zaproponował również władcy Francji, że w zamian za subsydlum w wysokości 26 tys. talarów będzie reprezentował jego interesy w Rzeszy²⁴. Misja Knorringena miała poza tym na celu przygotowanie gruntu pod nowe poselstwo Schönberga.

Odpowiedź udzielona Knorringeniowi przez króla Franciszka w Blois (5 kwietnia 1524) była uprzejma, ale niewiążąca. Władca francuski wyraził co prawda gotowość pertraktacji z Schönbergiem w sprawie działań skierowanych przeciwko Anglii, ale żądane 26 tys. talarów obiecał wypłacić dopiero wówczas, gdy zajmie Mediolan²⁵.

Dietrich von Schönberg wyruszył do Francji pod koniec sierpnia 1524 r. Po raz ostatni widzieli się wówczas z wielkim mistrzem Albrechtem, który prawie już nie wierzył w zawarcie sojuszu z Francją i liczył jedynie jeszcze na uzyskanie jakiegoś subsydlum. Jakie sprawy załatwiał Schönberg podczas swego poselstwa — dokładnie nie wiadomo²⁶. Praktycznego znaczenia te pertraktacje jednak mieć nie mogły, gdyż w wyniku bitwy pod Pawią (1525) i hołdu pruskiego zaistniała w Europie zupełnie nowa sytuacja polityczna. Co do samego Schönberga, to wstąpił on na służbę francuską, wziął udział w bitwie pod Pawią i zmarł w wyniku odniesionych tam ran.

Dodać trzeba, że mimo planów żywnionych wobec Francji, wielki mistrz Albrecht nie zaniechał zabiegów o pozyskanie przychylności cesarza Karola V i w lipcu 1524 r. zdecydował się na wysłanie do niego swego posła, którym został Jerzy Klingenberg²⁷.

Po sekularyzacji państwa zakonnego książę Albrecht również nie zapomniał o Francji. W 1538 r. wysłał do Paryża swego radcę Asverusa von Brandta. Jak pisał książę pruski do burmistrza gdańskiego Jana Werdena, Brandt został wysłany do Francji „dla dobra kraju” (Prus Książęcych). Miał tam przez pewien czas studiować, a przede wszystkim uczyć się pilnie języka francuskiego, aby opanować sztukę nie tylko mówienia, ale i pisania w tym języku²⁸. Zabiegać miał również o objęcie jakiegoś urzędu na dworze francuskim. Widać z tego, że książę pruski starał się umieścić w Paryżu swego agenta,

21 K. Forstreuter, *Vom Ordenstaat*, s. 92.

22 E. Joachim, op. cit., Bd. 3, s. 66.

23 Ibidem, s. 111; W. Hubatsch, op. cit., s. 109; E. T. Thiele, *Das Gesandtschaftswesen in Preussen im 16. Jahrhundert*, Göttingen 1954, s. 11.

24 E. Joachim, op. cit., Bd. 3, s. 113; K. Forstreuter, *Vom Ordenstaat*, s. 93; W. Hubatsch, op. cit., s. 109 podaje, że tę ostatnią propozycję złożył dopiero Schönberg podczas swego kolejnego poselstwa do Francji.

25 E. Joachim, op. cit., Bd. 3, s. 113; K. Forstreuter, *Vom Ordenstaat*, s. 93.

26 K. Forstreuter, *Vom Ordenstaat*, s. 96.

27 E. Joachim, op. cit., Bd. 3, s. 115.

28 Archiwum Państwowe w Toruniu, Ostpreussische Folianten (mikrofilmy, dalej Ostpr. Fol.), 67, s. 8. Książę Albrecht do Jana Werdena, Królewiec, 20 VIII 1539 r.

który mógłby odgrywać taką rolę, jaką miał np. Mikołaj Nipszyc w Polsce²⁹, tzn. reprezentować księcia Albrechta, dbać o jego interesy i jednocześnie informować na bieżąco o wszystkich ważniejszych wydarzeniach mających miejsce we Francji.

W podróż do Paryża wyruszył Brandt zaopatrzony w listy polecające do księcia Krzysztofa wirtemberskiego oraz do hrabiego Wilhelma Fürstenberga i Jana Haydecka, którzy mieli przebywać na dworze francuskim. Okazało się jednak, że opuścili oni przed kilkoma miesiącami dwór Franciszka I. Brandt spotkał się z nimi w Strasburgu. Hrabia Fürstenberg i Haydeck dowiedziawszy się od niego, że nie zna języka francuskiego, a jego znajomość łaciny jest bardzo słaba oraz że fundusze, jakimi dysponuje, są niewielkie (100 guldenów), stwierdzili zgodnie, że owszem, pomogą mu z całego serca, ale nie widzą szans powodzenia jego misji. Uznali bowiem, że przy tak skromnych zasobach finansowych nie będzie on w stanie utrzymać się na dworze francuskim, którego przepych jest tak wielki i na którym jest tylu książąt, hrabiów i innych panów, że dla nikogo biednego nie ma tam miejsca. Na dodatek Brandt nie znał francuskiego, a król Franciszek i konetabl Anne de Montmorency łaciny, nie mógłby się więc z nimi porozumieć, wobec czego wszystkie poniesione koszty byłyby nadaremne. Gdyby nawet hrabia Fürstenberg zabrał go do konetabla de Montmorency, to musiałby Brandt utrzymywać co najmniej trzy konie i osła, chodzić wyłącznie w aksamitach i co miesiąc mieć nowe ubranie. Potrzeba na to nie mniej niż 400 koron rocznie, a na dworze francuskim nie płacą nikomu żadnej pensji. Poza tym u Francuzów panuje taki obyczaj, że cudzoziemcowi, który nie zna ich języka, nikt nie powie dobrego słowa. Po długich naradach ustalili ostatecznie, że Brandt uda się wprawdzie do Paryża, ale nie będzie się ubiegał o żaden urząd na dworze francuskim. Będzie się natomiast pilnie uczył francuskiego, studiował i oczekiwał na decyzję księcia Albrechta, czy ma pozostać we Francji, czy też nie³⁰.

Prawie rok oczekiwał Brandt na list z decyzją księcia pruskiego. Otrzymał go 16 grudnia 1539 r., a wynikało z niego, że książę Albrecht zaakceptował fakt pozostania swego radcy we Francji, bez ubiegania się o jakikolwiek urząd na dworze króla Franciszka I³¹. 1 stycznia 1540 r. Brandt był naocznym świadkiem wjazdu cesarza Karola V do Paryża, czego oczywiście nie omieszkał opisać w liście do swego władcy³². Misja Brandta zakończyła się ostatecznie niepowodzeniem. Księciu Albrechtowi nie udało się „usadowić” swego przedstawiciela na dworze francuskim. Wiosną 1540 r. polecił Brandtowi opuszczenie Paryża i udanie się z poselstwem do wojewody sieradzkiego Hieronima Łaskiego. Wraz z listem do Łaskiego przesłano mu memoriał skierowany do króla francuskiego. Książę Albrecht pisał w nim, iż dowiedział się od „zaufanych osób” o planowanym spotkaniu króla Franciszka I z cesarzem Karolem V i królem rzymskim Ferdynandem I, które ma się wkrótce odbyć w Niderlandach. Wiadomo zaś królowi francuskiemu, że Zakon Niemiecki wraz ze swymi sprzymierzeńcami „bez przerwy” zabiega o to, aby odzyskać Prusy, co może doprowadzić tylko do przelewu krwi i złamania powszechnego pokoju³³. Na dodatek księcia pruskiego i jego poddanych ogłoszono banitami Rzeszy, co jest dla nich bardzo uciążliwe. Dlatego też książę Albrecht zwraca się do króla Franciszka I z prośbą, by zechciał podczas swego spotkania z cesarzem Karolem V wstawić się za księciem pruskim, aby uwolniono go od ciężkiej na nim banicji

29 O działalności M. Nipszyca na dworze polskim zob. m.in. W. Szymaniak, *Udział Mikołaja Nipszyca w polskiej polityce księcia Albrechta w latach 1532—1536*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1978, nr 2, ss. 219—240.

30 *Die Berichte und Briefe des Rats und Gesandten Herzog Albrechts von Preussen Asverus von Brandt nebst den an ihn ergangenen Schreiben in dem königlichen Staatsarchiv zu Königsberg*, hrsg. von A. Bezzenberger, H. 1, Königsberg 1904, nr 4, s. 8 (dalej: *Berichte und Briefe*).

31 J. Wijaczka, *Działalność dyplomatyczna Asverusa von Brandta w latach 1538—1547*, Kielce 1991, s. 34.

32 Ibidem, s. 35.

33 Ostrp. Fol., 79, s. 468, Memoriał do króla Francji, Królewiec, 11 IV 1540 r.

i przywrócono do łaski cesarza i króla rzymskiego Ferdynanda³⁴. Pomagając księciu pruskiemu w tej sprawie, król francuski na długi czas zobowiąże wobec siebie władcę Prus Książęcych, jego następców oraz cały dom brandenburski. Do memoriału dołączono dodatek zawierający odpowiedź na ewentualne pytania króla Franciszka dotyczące genezy konfliktu pomiędzy księciem Albrechtem a Zakonem Niemieckim³⁵. Brandt miał m.in. oświadczyć władcy francuskiemu, że nienawiść Zakonu do księcia pruskiego wypływa z faktu sekularyzacji państwa zakonnego w Prusach, do czego książę Albrecht został zmuszony sytuacją, gdyż podczas wojny, którą prowadził z Polską, znikąd nie otrzymał pomocy³⁶.

Dodać trzeba, że w 1538 r., po kolejnej wojnie francusko-habsburskiej, doszło do podpisania w Nicei dziesięcioletniego rozejmu pomiędzy cesarzem Karolem V a królem Franciszkiem I i wydawało się, że będzie to początek trwałego pokoju i przyjaźni. Dlatego to książę Albrecht zwrócił się o pomoc do króla francuskiego.

Nie doszło jednak do wspomnianego już planowanego spotkania króla Franciszka z cesarzem Karolem. Jak informował księcia pruskiego sekretarz króla polskiego Jost Ludwik Decjusz, miało ono nastąpić w Brukseli podczas świąt wielkanocnych 1540 r.³⁷ Powodem tego było postępowanie cesarza, który po pierwsze nie chciał pertraktować z królem francuskim co do spornego Mediolanu, a po drugie na nowo poruszył problem Burgundii³⁸. Informator księcia pruskiego M. Nipszyc pisał doń, że pomiędzy cesarzem a królem Francji dojdzie najprawdopodobniej z tego powodu do nowej wojny³⁹. Kolejna próba zniesienia ciężącej na księciu Albrechcie banicji zakończyła się niepowodzeniem.

Ponieważ doszło do ochłodzenia przyjaźni króla Franciszka z cesarzem Karolem, ten pierwszy, szykując się do nowego konfliktu zbrojnego z Habsburgami, zaczął rozglądać się za ewentualnymi sojusznikami. Wziął też pod uwagę Prusy Książęce. Na początku kwietnia 1541 r. dotarł do Królewca poseł króla francuskiego, niejaki Jerzy Lücken (Lykke), Duńczyk pozostający w służbie francuskiej⁴⁰. Przed przybyciem do Prus Książęcych zatrzymał się najpierw w Danii, gdzie zaproponował królowi Chrystianoowi III (1534—1559) zawarcie przymierza z Francją. Podobną ofertę złożył też księciu pruskiemu, proponując również, aby książę Albrecht udał się osobiście do Paryża, ewentualnie wysłał tam swoich posłów⁴¹. Wspomnieć należy, że rok wcześniej (w 1540) księciu pruskiemu z dworu francuskiego przekazano propozycję wstąpienia na służbę króla Franciszka I, którą książę odrzucił, „aby tym krokiem nie urazić cesarza”⁴².

Na kolejną ofertę francuską książę Albrecht udzielił Lückenowi uprzejmej odpowiedzi, ale stwierdził w niej, że nie uda się w podróż do Paryża, a to z powodu swoich obowiązków lennika polskiego, wierności wobec króla Zygmunta Starego oraz z racji swego zaawansowanego wieku, mimo że chętnie spotkałby się z królem Franciszkiem i omówił z nim wiele spraw⁴³. Nie wysłał również swoich posłów do Francji, a to ze względu

34 Ibidem, s. 469.

35 Ibidem, ss. 470—473.

36 Ibidem, s. 472: „Darauff auch sein fl. dhl. den mantel abgehnommen unnd in ein weltlichen regierung vermog desselbigen friedens nach willen konnig. Mt. als der friedtegebere gesetzt”.

37 *Elementa ad fontium editiones* (dalej: *Elementa*), t. 48, ed. C. Lanckorońska, s. 98, J. L. Decjusz do księcia Albrechta, Kraków, 21 III 1540 r.

38 K. Brandi, *Kaiser Karl V., Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und seines Weltreiches*, Bd. 1, München 1941, ss. 369—370.

39 *Elementa*, t. 48, s. 118, M. Nipszyc do księcia Albrechta, Berlin, 8 VI 1540 r.

40 Ostrp. Fol., 79, s. 762, Książę Albrecht do króla duńskiego, Królewiec, 8 IV 1541 r.

41 Ibidem, s. 769, Odpowiedź dana Jerzemu Lückenowi, Królewiec, 9 IV 1541 r.

42 W. Hubatsch, op. cit., s. 260; A. Grassmann, op. cit., s. 110.

43 Ostrp. Fol., 79, s. 770; „— wie gern sie es auch thett und wie begerlich sie auch ist sich mit konnigl. Mt. tubesehen, zubereden und kundschaftt zumachen”.

na swoje obowiązki lennika. Chciałby jednak wiedzieć, jaki kształt miałyby przybrać jego ewentualna służba dla króla francuskiego⁴⁴.

W związku z tym poselstwem książę Albrecht napisał do króla duńskiego Chrystiana III. Zdał relację z pobytu posła francuskiego w Królewcu i opisał propozycję króla Franciszka. Ponieważ król duński nie powiadomił dotąd księcia pruskiego, co myśli o zawarciu sojuszu z Francją i jakie ma zamiary w tej materii, książę Albrecht zwrócił się z prośbą o wiadomość na ten temat⁴⁵. Księciu Albrechtowi zależało na utrzymaniu dobrych kontaktów z Danią, mogła ona bowiem ochronić Prusy przed napaścią od strony morza. Dlatego m.in. ożenił się w lipcu 1526 r. z córką króla duńskiego Fryderyka I⁴⁶, a w 1532 r. zawarł dziesięcioletni układ o wzajemnej pomocy⁴⁷. Z tego też powodu rozpoczął w 1542 r. rokowania ze swoim szwagrem, królem Chrystianem III, o odnowienie tegoż układu. Zakończyły się one jednak niepowodzeniem⁴⁸. Król Chrystian natomiast 29 listopada 1541 r. zawarł przymierze z Francją, do którego przyłączyła się Szwecja⁴⁹.

Jerzy Lücken jeszcze raz pojawił się w Prusach Książęcych w 1541 r. Tak jak poprzednim razem, jego droga wiodła przez Danię, gdzie prosił o przysłanie poselstwa do Paryża w celu zawarcia sojuszu „sonderlich ein buntnus gegen und wieder menniglich doch vorbehalten das heillig romisch reich und die stende desselbigen vorbehalten”⁵⁰. Do tego ewentualnego przymierza obaj królowie mogli wciągnąć swych sprzymierzeńców i krewnych. Księciu Albrechtowi poseł francuski miał natomiast oświadczyć, że król Francji chętnie przyjmie do tego sojuszu i księcia pruskiego oraz że chciałby to uczynić w taki sposób, aby nie zaszkodziło to władcy Prus Książęcych u jego suzerena, króla polskiego. Gdyby Zygmunt Stary chciał zawrzeć przymierze z królem Franciszkim, to ten chętnie się zgodzi i upoważnia Lückena do pertraktacji w tej kwestii. W przypadku, gdyby książę Albrecht nie mógł sam przybyć do Paryża, niechaj przez swych pełnomocników określi warunki, na jakich skłonny byłby wejść w przymierze z Francją.

Książę pruski udzielił Lückenowi odpowiedzi 5 września 1541 r.⁵¹ Oświadczył mu, że na ostatnim sejmie Rzeszy uzyskał tyle w swoich sprawach (banicji i konfliktu z Zakonem Niemieckim), że pozwala mu to mieć nadzieję na doprowadzenie konfliktu z cesarzem i Rzeszą do szczęśliwego zakończenia⁵². Co do zawarcia przymierza z Francją, to książę Albrecht jest sojusznikiem króla duńskiego, któremu w razie potrzeby udzieli pomocy militarnej, a więc pośrednio i królowi francuskiemu. Książę pruski żywi przy tym nadzieję, że król Franciszek również wspomógł go radą i pomocą, gdy te będą mu potrzebne. Ponieważ król Francji chciałby włączyć do sojuszu także i Polskę, książę pruski radzi, aby uczynić to na drodze mariażu. Król polski Zygmunt Stary ma bowiem trzy córki, wobec czego można by ożenić jakiegoś księcia francuskiego z jedną z nich. Widzimy więc, że książę Albrecht, mając nadzieję na zniesienie ciężającej na nim banicji

44 Ibidem, s. 771.

45 Ibidem, s. 762.

46 W. Hubatsch, op. cit., s. 148; I. Gundermann, *Herzogin Dorothea von Preussen 1504—1547*, Köln—Berlin 1965, s. 34.

47 N. Ommler, *Die Landstände im Herzogtum Preussen 1543—1561*, Bonn 1967, s. 44.

48 Ibidem, s. 45.

49 D. Schäfer, *Geschichte von Dänemark*, Bd. 4, Gotha 1893, s. 455.

50 Ostpr. Fol., 80, s. 7, zabiegi Jerzego Lückena, 5 IX 1541 r.

51 Ibidem, ss. 11—13.

52 Na odbytym w Ratyźbonie sejmie Rzeszy (kwiecień—lipiec 1541 r.) poseł króla polskiego, Stanisław Maciejowski, uzyskał roczne zawieszenie banicji ciężającej na księciu Albrechcie, a co ważniejsze, cesarz zgodził się, aby w ciągu tegoż roku sprawę pruską rozstrzygnęła komisja złożona z komisarzy (po dwóch z każdej strony), mianowanych przez niego i króla Zygmunta Starego. Do spotkania komisarzy jednak nie doszło — S. Dolezel, op. cit., s. 64.

z Rzeszy i uregulowanie swych stosunków z Związkiem Niemieckim, a przede wszystkim z cesarzem Karolem V, uchylił się od zawarcia przymierza z Francją⁵³. Poza tym był zależny od Polski, która prowadziła politykę prohabsburską. Do skutku — jak wspomniano wyżej — doszło natomiast przymierze francusko-duńskie.

W 1547 r. zmarł król francuski Franciszek I, rządy objął jego syn Henryk II (1547—1559). W tym samym roku groził już wybuch wojny pomiędzy Anglią a Francją z powodu Szkocji⁵⁴. W związku z tym oba te kraje zaczęły rozglądać się za sojusznikami. Król angielski Edward VI wysłał swego posła do Rzeszy w celu uzyskania pomocy od cesarza Karola V. Natomiast król Henryk II, mimo że sam był zagorzałym katolikiem i dopuścił się prześladowania hugenotów we własnym kraju⁵⁵, postanowił znaleźć sprzymierzeńców wśród protestanckich książąt niemieckich. Wobec tego w 1547 r. wysłał do Rzeszy zręcznego dyplomate, biskupa Bayonne Jana de Fresse. Co ten osiągnął, dokładnie nie wiadomo, ale ponieważ sam wyraził zadowolenie ze swej legacji, to być może nie była ona bezowocna⁵⁶.

Po klęsce protestantów niemieckich w wojnie z cesarzem, książę Albrecht pruski znalazł się w trudnej sytuacji. I wtedy właśnie dotarł do niego list od księcia Ottona brunszwickiego, pozostającego od kilku lat na służbie francuskiej. Książę ten chciał zbudować koalicję antyhabsburską opartą na poparciu Francji. Dlatego też zwrócił się do księcia pruskiego, aby ten zechciał sam przystąpić do tego związku, a także spróbował wciągnąć do niego Polskę i książąt Pomorza. Księciu Albrechtowi zależało jednak na utrzymaniu pokoju, poza tym obietnice francuskie uznał za wątpliwe. Odmówił więc swojego udziału w tym przedsięwzięciu⁵⁷.

W czerwcu 1549 r. książę Albrecht zaproponował królowi polskiemu Zygmuntovi Augustowi, aby wraz z królem duńskim Chrystianem III został mediatorem w konflikcie angielsko-francuskim i doprowadził do zawarcia pokoju pomiędzy tymi krajami⁵⁸. Zygmunt August odparł, że bez zgody Habsburgów nie może podjąć takich działań⁵⁹. Król francuski Henryk II próbował namówić księcia Albrechta do zawarcia sojuszu skierowanego przeciwko cesarzowi Karolowi V. Czynił to na początku lat pięćdziesiątych XVI., najpierw za pośrednictwem biskupa Bayonne, Jana de Fresse⁶⁰, a następnie przez swego posła Cajusa de Wiraille⁶¹.

Na początku drugiej połowy XVI w. minął okres przyjaznych stosunków króla Zygmunta Augusta z dworem wiedeńskim. Ponieważ król rzymski Ferdynand I nie dotrzymał zobowiązań wobec Zapolyów, określonych w układzie z 1551 r., król polski postanowił nawiązać porozumienie z Francją i Turcją. W okresie tym odżyły również plany małżeństwa Zygmunta Augusta (owdowiałego po śmierci Barbary Radziwiłłówny) z Małgorzatą, siostrą króla francuskiego, bądź z Krystyną lotaryńską. W marcu 1552 r. wojewoda wileński Mikołaj Radziwiłł Czarny napisał w sprawie tego małżeństwa do króla Henryka II. Pismo miał dostarczyć do Paryża niejaki Tomasz Koch (Koss), poddany księcia Albrechta pruskiego, którego też książę, na prośbę Radziwiłła Czarnego,

53 Ostpr. Fol., 80, s. 13. Mimo odmowy zawarcia sojuszu z Francją, Habsburgowie podejrzewali księcia Albrechta, że pozostaje w przymierzu z królem francuskim i Szwecją — A. Grassmann, op. cit., s. 111.

54 A. F. Pollard, *Henryk VIII*, Warszawa 1988, s. 158 n.

55 O. E. Strasser-Bertrand, O. J. de Jong, *Geschichte des Protestantismus in Frankreich und den Niederlanden*, Göttingen 1975, ss. 141—142.

56 H. Kiewning, *Herzog Albrechts von Preussen und Markgraf Johans von Brandenburg Anteil am Fürstenbund gegen Karl V.*, Tl. 1: 1547—1550, *Altpreussische Monatsschrift*, 1889, Bd. 26, s. 615.

57 Ibidem, s. 622.

58 *Berichte und Briefe*, H. 3, s. 410.

59 Ibidem, s. 419.

60 Ostpr. Fol., 82, ss. 747—749, Książę Albrecht do biskupa Bayonne Jana Fraxineo, Ragneta, 23 XI 1551 r.; W. Hubatsch, op. cit., s. 260.

61 W. Hubatsch, op. cit., s. 260.

zaopatrzył w list polecający do władcy Francji⁶². Książę pruski chcąc mieć pewność co do treści listu napisanego przez Radziwiłła, otworzył go, niby to przez pomyłkę⁶³.

Latem 1552 r. król polski przebywał w Gdańsku, aby odebrać przysięgę wierności od tego miasta i uregulować toczące się w nim konflikty. 28 sierpnia przybył do Gdańska poseł francuski de la Vigne i przebywał tam do 5 września⁶⁴. Wraz z wysłannikami sułtana działał on na rzecz młodego Zapolyi. Zabiegał również o nawiązanie kontaktów z kierownikami polityki polskiej i przywódcami opozycji, m.in. z kasztelanem krakowskim Janem Tarnowskim⁶⁵. Być może rozmawiał wówczas z królem polskim i na temat planowanego małżeństwa. Poseł francuski de la Vigne spotkał się także potajemnie z księciem Albrechtem w Taplakach⁶⁶. Nie wiadomo, o czym rozmawiali, ale można przypuszczać, że o sytuacji politycznej, m.in. na Węgrzech.

Jesienią 1552 r. król francuski Henryk II wysłał do księcia Albrechta posła w osobie Cajusa de Wiraille, wraz z listem datowanym 6 listopada w Reims, które to pismo dotarło do księcia pruskiego 6 lutego 1553 r.⁶⁷ De Wiraille nie oddał go jednak osobiście (przeszkodziła mu w tym choroba), przesłał je księciu wraz z listem króla francuskiego do króla Zygmunta Augusta, które książę Albrecht przekazał królowi polskiemu⁶⁸. Posłowi francuskiemu, na złożoną przez niego propozycję zawarcia przymierza z Francją, książę pruski odpowiedział, że nie może tego uczynić, gdyż nie wiadomo, jak zareagowałby na to jego suzeren, król polski Zygmunt August⁶⁹.

Królowi francuskiemu Henrykowi II nie udało się ostatecznie nakłonić księcia Albrechta pruskiego do zawarcia przymierza z Francją. Zaważył na tym niewątpliwie fakt, że nie doszło do nawiązania bliższych stosunków polsko-francuskich, a nastąpił nowy sojusz Polski z Habsburgami. Odciągnięcie króla Zygmunta Augusta od przymierza z Francją ułatwiła Habsburgom sprawa Hansa Schlitte⁷⁰. On to, rzekomo w imieniu cara, wystawił nominację na kanclerza dworu moskiewskiego niejakiemu Janowi Steinbergowi, który nawiązał kontakty z dworami papieskim i cesarskim, przyrzekając — w zamian za przyznanie Iwanowi IV korony cesarskiej — przystąpienie Moskwy do unii z Kościołem katolickim. Wiadomość ta wywołała duże zaniepokojenie na dworze polskim. Podjęto pewne działania, w wyniku których Habsburgowie wycofali się z zamiaru przyznania Iwanowi korony cesarskiej, ale wysłany w tej sprawie do Wiednia Radziwiłł Czarny przekroczył daną mu instrukcję i uwikłał Zygmunta Augusta w małżeństwo z córką króla Ferdynanda, Katarzyną, i w ponowny sojusz z Habsburgami⁷¹. Był to olbrzymi sukces Habsburgów, zważywszy, że Iwan IV nic nie wiedział o działaniach Steinberga.

Reasumując można stwierdzić, że w okresie panowania księcia Albrechta (1525—

62 *Elementa*, t. 65, ed. C. Lanckorońska et L. Olech, s. 105, Książę Albrecht do króla Henryka II, Królewiec, 23 III 1552 r.; J. Jasnowski, *Mikołaj Czarny Radziwiłł (1515—1565). Kanclerz i marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński*, Warszawa 1939, s. 103.

63 *Elementa*, t. 65, s. 105, Książę Albrecht do Radziwiłła Czarnego, Królewiec, 23 III 1552 r.

64 W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1985, s. 178—179; A. Przeździecki, *Jagiellonki polskie w XVI wieku. Obraz rodziny i dworu Zygmunta I i Zygmunta Augusta, królów polskich*, t. 2, Kraków 1868, s. 15; O. Günther, *Vom Königsbesuch in Danzig 1552*, Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins, 1916, Jg. 15, s. 25 n.

65 W. Dworzaczek, op. cit., s. 179; A. Przeździecki, op. cit., s. 16.

66 *Elementa*, t. 39, s. 189, Stanisław Bojanowski do księcia Albrechta, Kraków, 21 VII 1553 r.: „Cuius legacionem (secrete auditam) in Taplaken (si bene meminim) Vestrae Celesitudini recensui”.

67 Ostpr. Fol., 83, s. 7, Książę Albrecht do króla Henryka II, Królewiec, 9 II 1553 r.

68 *Elementa*, t. 66, s. 9, Książę Albrecht do króla Zygmunta Augusta, Królewiec, 11 II 1553 r.

69 Ostpr. Fol., 83, s. 9—10, Książę Albrecht do Cajusa de Wiraille, Królewiec, 9 II 1553 r.

70 O działalności Hansa Schlitte zob. m.in.: K. Forstreuter, *Preussen und Russland von den Anfängen des Deutschen Ordens bis zu Peter dem Grossen*, Göttingen 1955, ss. 116—119.

71 J. Jasnowski, op. cit., ss. 104—105; A. Sucheni-Grabowska, *Zu den Beziehungen zwischen den Jagiellonen und den Habsburgern. Katharina von Österreich, die dritte Gemahlin des Königs Sigismund August*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz, 1979, s. 65 n; S. Cynarski, *Zygmunt August*, Wrocław 1988, s. 62.

1568) stosunki dyplomatyczne Prus Książęcych z Francją były poprawne. Francja odgrywała w Królewcu, tak jak u prawie wszystkich protestanckich książąt Rzeszy, rolę ewentualnego sojusznika w działaniach skierowanych przeciwko Habsburgom. Książę Albrecht jednak, mimo kilkakrotnych propozycji składanych mu przez królów francuskich, Franciszka I i Henryka II, nie zdecydował się na zawarcie z Francją sojuszu antyhabsburskiego. Dążąc do zniesienia ciężącej na nim i jego poddanych banicji Rzeszy, nie chciał zapewne dodatkowo zadrażniać stosunków z cesarzem Karolem V, który z pewnością widziałby niechętnie takie przymierze. Poza tym pamiętać trzeba, że książę Albrecht był lennikiem królów polskich i musiał się liczyć z ich polityką międzynarodową. Bez ich wiedzy nie mógł zawrzeć porozumienia z Francją, zwłaszcza że obaj ostatni Jagiellonowie opowiadali się, niestety, po stronie wrogich Francji Habsburgów.

Dlatego właśnie książę Albrecht pruski starał się przez cały okres swych rządów utrzymywać dobre kontakty z królami francuskimi, aby w razie jakiegś ewentualnej zmiany na arenie polityki międzynarodowej mieć w nich przyjaciela, a nie wroga. Podtrzymywaniu przyjaźni pomiędzy księciem pruskim a władcami Francji służyły drobne prezenty przesyłane im od czasu do czasu przez księcia Albrechta. Najczęściej były to sokoły⁷². Efektem przyjaznych kontaktów dyplomatycznych była nieudana próba nawiązania kontaktów handlowych pomiędzy tymi państwami w latach 1561—1565⁷³.

⁷² Np. *Elementa*, t. 67, s. 158; J. Wijaczka, op. cit., s. 35.

⁷³ K. Faber, *Handelsverbindung zwischen Preussen und Frankreich in den Jahren 1561—bis 1565*, Beiträge zur Kunde Preussens, 1819, Bd. 2, H. 1, ss. 62—67.

DIPLOMATISCHE KONTAKTE DES FÜRSTENTUMS PREUßEN MIT FRANKREICH IN DEN JAHREN 1525—1568

Zusammenfassung

Dieser Artikel stellt die diplomatischen Kontakte des Fürstentums Preußen mit Frankreich in den Jahren 1525—1568 dar, d. h. im Zeitraum während der Herrschaft des Fürsten Albrecht. Albrecht, noch als großer Meister des Deutschoordens suchte französische Hilfe während des Konflikts mit Polen. Nach der Säkularisation des Ordensstaates versuchte Frankreich sich mit dem Fürstentum Preußen zu vereinigen. Das sollte gegen die Habsburger gerichtet sein. Einige Versuche endeten jedoch mit Mißlingen.